

проект про поширення Закону України «Про споживче кредитування» на мікропозики, що в тому числі надаються і мікрофінансовими організаціями, не вирішує усіх проблем створення та функціонування останніх. Тим більш, що Закон України «Про споживче кредитування» створювався для ефективного захисту прав споживачів кредитних послуг і не поширювався на мікрофінансові організації. Підводячи підсумок, констатуємо, що на сьогодні лише частково вирішені ті завдання, які ставились Концепцією вдосконалення державного регулювання господарської діяльності 2007 року.

2.2. Впровадження циркулярної економіки в законодавство України відповідно до вимог ЄС: критичний аналіз

Підписанням Угоди про Асоціацію з ЄС Україна взяла на себе зобов'язання з узгодження національного законодавства з правом ЄС, зокрема, щодо впровадження положень європейських директив №2008/98/ЄС «Про відходи та скасування деяких директив» та №1999/31/ЄС «Про захоронення відходів» у національне законодавство протягом чітко визначених строків – від трьох до п'яти років від набуття чинності Угодою.

Циркулярна економіка є тією концепцією, яка все частіше знаходить своє відображення в наукових публікаціях та нормативних документах ЄС, зокрема, й у названих вище актах. Заснована на принципах відновлення ресурсів, запобігання та зменшення обсягу відходів й повторного використання

відпрацьованої продукції, вона має стати основою поліпшення екологічних та економічних умов й забезпечити сталий розвиток держави.

Важливість дослідження даної тематики обумовлена й тим, що в Україні досі відсутнє нормативне закріплення категорії циркулярної економіки.

Виснаження невідновлюваних ресурсів, що стало глобальною проблемою людства, супроводжується серйозними екологічними та соціальними наслідками, а нерациональне використання ресурсів та виробленої продукції призводить й до економічних втрат. З метою переходу до більш стійкої економічної системи все частіше обговорюється підхід до подолання нинішньої лінійності життєвого циклу товару за допомогою альтернативної концепції циркулярної економіки. Основною ідеєю названого підходу є продовження використання матеріалів та продукції замість того, щоб відносити їх до сміття, і таким чином закінчувати їхній життєвий цикл. Економічне зростання в економіці з круговою логікою досягається вже не за рахунок виробництва більшої кількості продуктів, а за рахунок їх тривалого збереження, наприклад, шляхом відновлення замість заміни.¹

Об'єктом дослідження є концепція циркулярної економіки, що передбачає систему суспільних відносин з приводу зменшення обсягів відходів, переробки існуючих відходів, повторного використання відпрацьованої продукції та інших дій і рішень, покликаних відійти від лінійної моделі економіки, а також нормативна база, яка регулює такі відносини.

¹ Ritzén Sofia, Ölundh Sandström Gunilla. Barriers to the Circular Economy – Integration of Perspectives and Domains. *Procedia CIRP*. 2017. Vol. 64. P. 7. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S221282711730149X>.

Ідея циркулярної економіки, яку також називають циклічною економікою або економікою замкнутого кола, є порівняно новою концепцією. Незважаючи на те, що деякі наукові праці з цього питання були опубліковані ще у 2006-му році, за даними Web of Science їх кількість не перевищувала п'яти публікацій на рік. До 2013-го року дана цифра ледве зросла до двадцяти статей на рік, однак з 2014-го можна побачити значний стрибок у кількості наукових праць: більше тридцяти у 2014-му, більше сімдесяти у 2015-му та більше ста у 2016-му.¹

Враховуючи те, що концепція кругової економіки є відносно новою, теоретики та практики не мають усталеної думки щодо того, що саме слід розуміти під цим поняттям. Названа ситуація призводить до того, що різні люди, говорячи про дану концепцію, вкладають у неї власне бачення та не мають узгодженої думки ні щодо її дефініції, ні щодо змісту, ні щодо головної мети.

Метою дослідження є визначення розбіжностей між діючим законодавством України та нормативно-правовими актами ЄС, у відповідність до якої мають бути приведені норми національного права. Кінцевим результатом роботи має стати складання таблиці, що наочно демонструє зазначені невідповідності.

Дослідженням питання циркулярної економіки займалися такі вчені, як Denise Reike, Julian Kirchherr, Marko Hekkert,

¹ Geissdoerfer Martin, Savaget Paulo, Bocken Nancy, Hultink Erik Jan. The Circular Economy – A new sustainability paradigm? *Journal of Cleaner Production*. 2017. Vol. 143. P. 757–768. URL: https://www.researchgate.net/publication/311776801_The_Circular_Economy_-_A_new_sustainability_paradigm.

Nancy M. P. Bocken, Ton Bastein, Walter R. Stahel та інші. Вітчизняними науковцями, які здійснювали дослідження з приводу циркулярної економіки, є Л. В. Сергієнко, Д. І. Олійник, Ю. В. Орловська, Р. Зварич, І. Зварич тощо. Певний внесок у дослідження правовідносин щодо відходів в екологічному праві зробили такі вітчизняні вчені, як Г. В. Анісімова, М. О. Варфоломеев, О. В. Гаврилюк, В. А. Зуєв, О. В. Лозо, А. К. Соколова, Є. П. Суєтнов, М. К. Черкашина, О. Ю. Чуріканова та інші.

Г. В. Анісімова наголошує на проблемі балансу між економічним зростанням і використанням ресурсів, за допомогою яких таке зростання забезпечується. Актуальною метою державної екологічної політики називається відповідність вимогам європейських стандартів, зокрема ефективного використання ресурсів, створення конкурентоспроможної низьковуглецевої економіки, виявлення екологічно чистих джерел її зростання, розвитку екоорієнтованих галузей підприємств, мінімізації негативного впливу на довкілля, спричиненого системою споживання та виробництва в суспільстві.¹

В. А. Зуєв, розглядаючи проблематику поводження з відходами, висловлює схожу тезу. Як вказує дослідник, питання поводження з відходами фактично розривається між двома діаметрально протилежними максимами: з одного боку, збільшення господарського потенціалу та задоволення економічних потреб населення, що безпосередньо залежить від

¹ Анісімова Г. В. Актуальні проблеми законодавчого забезпечення екологічних інтересів у державній політиці України. *Теорія і практика правознавства*. 2018. Вип. 2 (14). С. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2018_2_14.

кількісних та якісних показників розвитку виробничих відносин, а з іншого – досягнення нереального наразі стану нульового утворення відходів.¹

М. К. Черкашина вказує на проблему надмірної кількості місць захоронення небезпечних відходів, які вимагають значних витрат. Науковцем було запропоновано створення універсальних об'єктів для розміщення і подальшого поводження з такими відходами, що повинні бути об'єднані в спеціальну зону. Окрім іншого пропонувалося запровадити систему спеціальних суб'єктів для зберігання, оброблення, утилізації, видалення, знешкодження та захоронення відходів.²

Є. П. Суєтнов та А. В. Лазебна вказують, що задля врегулювання сфери поводження з відходами в Україні потрібно забезпечити поступове та ефективне впровадження заходів, які закріплено в Національній стратегії управління відходами в Україні до 2030 року, систематизувати ряд нормативно-правових актів України щодо поводження з відходами та розпочати їх реалізацію на практиці.³

¹ Зуєв В. А. Проблеми гармонізації господарсько-правового та еколого-правового регулювання у сфері поводження з відходами. *Правова позиція*. 2017. № 1 (18). С. 110. URL: <http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/bitstream/123456789/2910/1/11.%20%D0%97%D1%83%D1%94%D0%B2.pdf>.

² Черкашина М. К. Правове регулювання поводження з небезпечними відходами в Україні. *Інформаційні технології: наука, техніка, технологія, освіта, здоров'я* : тези доп. XXI міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 29–31 трав. 2013 р.). Харків, 2013. Ч. 3. С. 270. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/3790?locale=en>.

³ Суєтнов Є. П., Лазебна А. В. Нормативно-правове регулювання поводження з відходами: аналіз, проблеми та напрями вирішення. *Людина та довкілля. Проблеми неоекології*. 2020. №33. С. 102. URL: <http://luddovk.univer.kharkov.ua/sites/default/files/Papers/9-Lazebna.pdf>.

О. В. Лозо й Н. Г. Кордій звертають увагу на проблеми правового регулювання поводження з електронними відходами. Вони вважають, що на законодавчому рівні враховано здебільшого формальний аспект даного питання. Наслідком цього є зловживання під час здійснення практичної діяльності щодо сортування, оброблення (перероблення), утилізації, знешкодження та захоронення відходів. Автори зазначили про необхідність детального дослідження й визначення електронних відходів, їх технічних ознак, здійснення їх докладної класифікації на законодавчому рівні, що надасть можливість встановити ефективні правила технічного поводження з ними.¹

Варфоломеев М. О. та Чуріканова О. Ю. у процесі аналізу перспектив подальшого впровадження принципів циркулярної економіки в Україні, звертають увагу на основні проблеми, які можуть стати на заваді. Особливе значення має логістика, яка має стати ключовим фактором у нових бізнес-моделях, пов'язаних з круговою економікою. Головними ризиками у цій сфері є: 1. Дороге транспортування сировини для повторної переробки. Тому необхідне впровадження нових транспортних послуг, які об'єднують інфраструктуру з потребами економіки. 2. Погана якість доріг збільшує вартість транспортування на теренах України. Проблема тягне за собою збільшення коштів на ризики та амортизацію тран-

¹ Лозо О. В., Кордій Н. Г. Правове визначення електронних відходів в Україні та Європейському Союзі. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Юридичні науки». 2019. № 14 (76). URL: https://www.google.com/url?sa=t&rcct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKewic_s3d4KztAhXhklSKhDLRAtwQFjABegQIAhAC&url=https%3A%2F%2Fwww.internauka.com%2Fuploads%2Fpublic%2F15728628321569.pdf&usg=AOvVaw20sKRzFINEJqKJ5YzRRLqqr.

спортного засобу. Автори вважають, що налагодження стратегічних автострад має бути пріоритетним для того, щоб увійти на ринок кругової економіки на рівні з європейськими країнами.¹

Щодо змісту та цілей концепції циркулярної економіки немає єдиного підходу. Окремі науковці роблять акцент на економічній меті циркулярної економіки, деякі наголошують на екологічних цілях даної концепції, інші вбачають її основну мету в соціальній справедливості, досягненні сталого розвитку або в захисті майбутніх поколінь.

У зв'язку з цим немає усталеного підходу й щодо визначення поняття циркулярної економіки, хоча більшість дослідників даної теми використовує так звану R-типологію. Досліджуючи 114 дефініцій, Julian Kirchherr, Denise Reike та Marko Hekkert виявили кількість повторюваних слів, якими визначають циркулярну економіку. Таким чином дослідники отримали десять «R», що застосовуються при описі даного поняття - recover, recycle, repurpose, remanufacture, refurbish, repair, reuse, reduce, rethink, refuse.²

Названим термінам можна запропонувати наступний переклад: утилізація (наприклад, спалювання матеріалів для вироблення енергії), переробка (переробка матеріалів для отримання матеріалів такої ж або нижчої якості), перепро-

¹ Варфоломеев М. О., Чуриканова О. Ю. Циркулярна економіка як невід'ємний шлях українського майбутнього в аспекті глобалізації. *Ефективна економіка*. 2020. № 5. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2020/202.pdf.

² Kirchherr Julian, Reike Denise, Hekkert Marko. Conceptualizing the circular economy: An analysis of 114 definitions. *Resources, Conservation and Recycling*. 2017. Vol. 127. P. 224. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0921344917302835?via%3Dihub>.

філювання (використання викинутої продукції або її частин в новому продукті з іншою функцією), повторне виробництво (використання частин викинутої продукції у новому продукті зі схожими функціями), відновлення (відновлення старого продукту та його оновлення), ремонт (ремонт та технічне обслуговування дефектного продукту, з метою приведення його до стану, який дозволяє використання за прямим призначенням), повторне використання (використання викинутого продукту у задовільному стані іншим споживачем), зменшення (зменшення обсягів використання природних ресурсів з метою підвищення ефективності виробництва), переосмислення (використання продукту більш інтенсивно, наприклад, шляхом сумісного використання, такого як «car sharing»), відмова (відмова від певного продукту шляхом перекладення його функцій на якісно новий тип продукту).

Надаючи визначення циркулярній економіці, дослідники та практики використовують різне поєднання даних «R», а це призводить до того, що концепція позбавляється єдиного усвідомлення.

Як демонструють дослідження, проведені Julian Kirchherr, Denise Reike та Marko Hekkert, більшість авторів використовує поєднання з двох або трьох «R». Найпопулярнішою комбінацією, на долю якої приходиться 37-39% визначень, є поєднання Reduse+Reuse+Recyle (зменшення, повторне використання, переробка). Друга за живітністю комбінація, частка згадувань якої становить 23%, складається лише з двох елементів: Reuse+Recyle (повторне використання, переробка). При цьому близько 6-7% авторів розглядають циркулярну економіку виключно в розрізі Recyle, тобто переробки. Такий

підхід спотворює сутність економіки замкнутого кола, оскільки не призводить до трансформації лінійної економіки у цикл.¹

Слід відмітити, що комбінацію з чотирьох «R» використовують лише 3-4% авторів, у той час як 8% авторів надають визначення циркулярній економіці без використання R-класифікації. Аналіз цих даних дозволяє зробити висновок, що жодна з наявних комбінацій не використовується для визначення циркулярної економіки навіть у 50% праць.

У наукових джерелах можна знайти такі визначення циркулярної економіки:

1. Промислова економіка, в якій матеріальні потоки продовжують циркулювати з високою швидкістю, не потрапляючи в біосферу, якщо вони не є біологічними поживними речовинами.²

2. Відновлювальний підхід, який максимально довго зберігає продукти та матеріали з найвищою корисністю та вартістю. Філософія економіки замкнутого кола прагне повернути якомога більше матеріалів назад у виробничий цикл, на відміну від лінійної моделі, яка завжди закінчується марнотратством.³

3. Економіка, яка забезпечує ряд механізмів створення вартості, які відокремлені від споживання обмежених ресурсів; в циркулярній економіці зростання походить зсередини,

¹ Kirzhherr Julian, Reike Denise, Hekkert Marko. Conceptualizing the circular economy: An analysis of 114 definitions. *Resources, Conservation and Recycling*. 2017. Vol. 127. P. 227. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0921344917302835?via%3Dihub>.

² Там само.

³ EMF. Selling light as a service. URL: <https://www.ellenmacarthurfoundation.org/case-studies/selling-light-as-a-service>.

що збільшує вартість, отриману від існуючих економічних структур, продуктів та матеріалів.¹

4. Модель економіки, яка зменшує економічну важливість видобутку ресурсів та оптимізує управління відходами, а також зменшує екологічну шкоду, спричинену цими сферами завдяки повторному використанню та повторному продажу товарів, подовженню життя товарів, а також переробці відпрацьованих товарів у вторинні ресурси.²

5. Загальний термін, що описує діяльність щодо скорочення використання, переробки та відновлення ресурсів у виробництві, обігу та споживанні з метою підвищення інтенсивності використання ресурсів, захисту та покращення навколишнього середовища та реалізації сталого розвитку.³

6. Економіка, в якій вартість продукції, матеріалів та ресурсів зберігається якомога довше, а утворення відходів зводиться до мінімуму, що дає можливість підвищити конкурентоспроможність, захистити бізнес від дефіциту ресур-

¹ Kirchherr Julian, Reike Denise, Hekkert Marko. Conceptualizing the circular economy: An analysis of 114 definitions. *Resources, Conservation and Recycling*. 2017. Vol. 127. P. 221–232. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0921344917302835?via%3Dihub>.

² Stahel Walter R. Policy for material efficiency – Sustainable taxation as a departure from the throwaway society. *Philosophical Transactions of The Royal Society A Mathematical Physical and Engineering Sciences*. 2013. P. 1–19. URL: https://www.researchgate.net/publication/235381158_Policy_for_material_efficiency_-_Sustainable_taxation_as_a_departure_from_the_throwaway_society.

³ Circular Economy Promotion Law. Order of the President of the People's Republic of China. 2008. No. 4. URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwig3sfnuPrsAhVspYsKHeMFB1IQFjAAegQIAxAC&url=http%3A%2F%2Fwww.greengrowthknowledge.org%2Fsites%2Fdefault%2Ffiles%2Fdownloads%2Fpolicy-database%2FCHINA%2529%2520Circular%2520Economy%2520Promotion%2520Law%2520%25282008%2529.pdf&usg=AOvVaw0_gdENhtVHDYzxipxoFXdR.

сів та нестабільних цін, сприяти створенню інноваційних способів виробництва та споживання, заощадити енергію та уникнути незворотних збитків, спричинених використанням ресурсів із швидкістю, що перевищує здатність Землі їх відновлювати.¹

7. Альтернатива традиційній лінійній економіці (виготовлення, використання, утилізація), при якій ми використовуємо ресурси якомога довше, витягуємо з них максимальне значення під час використання, а потім відновлюємо та відтворюємо продукти та матеріали в кінці кожного терміну служби.²

8. Економічна та промислова система, заснована на багаторазовому використанні продуктів й сировини, та відновлювальній здатності природних ресурсів, що покликано мінімізувати знищення вартості у цілій системі та максимізувати створення вартості в кожній ланці системи.³

9. Промислова модель, кінцевою метою якої є реорганізація та закриття матеріальних потоків у цикли на глобально-

¹ Closing the loop – An EU action plan for the Circular Economy. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European economic and social committee and the Committee of the regions. Brussels. COM(2015) 614 final. URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKewib3prBu_rsAhUxi8MKHRXeDIIQFjAAegQIAxAC&url=https%3A%2F%2Fec.europa.eu%2Ftransparency%2Fregdoc%2Frep%2F1%2F2015%2FEN%2F1-2015-614-EN-F1-1.PDF&usg=AOvVaw2KR5dCYK8-UXzuqBNdDDym.

² WRAP and the circular economy. 2016. URL: <http://www.wrap.org.uk/about-us/about/wrap-and-circular-economy>.

³ Bastein Ton, Roelofs Elsbeth, Rietveld Elmer, Hoogendoorn Alwin. Opportunities for a circular economy in the Netherlands. TNO, 2013. 124 p. URL: <https://www.government.nl/documents/reports/2013/10/04/opportunities-for-a-circular-economy-in-the-netherlands>.

му рівні між усіма зацікавленими сторонами, галузями та географічними регіонами шляхом здійснення узгоджених змін протягом усього циклу постачання.¹

10. Промислова система, яка є відновлюваною за своїм задумом та конструкцією. Основна її ідея полягає в тому, що замість викидання продуктів до того, як їх цінність буде повністю використана, ми повинні подовжити їх використання та забезпечити можливість використовувати їх повторно.²

Науковцями відмічається, що намагання виразити найбільш загальні елементи для 144 визначень циркулярної економіки дозволило сформулювати наступну дефініцію: циркулярна економіка – економічна система, яка замінює концепцію «закінчення терміну експлуатації» його зменшенням, альтернативним використанням, переробкою та відновленням матеріалів у процесах виробництва, розподілу та споживання. Цей механізм працює на мікрорівні (продукція, компанії, споживачі), мезорівні (екоіндустріальні парки) та макрорівні (місто, регіон, країна) з метою досягнення сталого розвитку, тим самим одночасно створюючи якість навколишнього середовища, економічне процвітання та соціальну справедливість на користь нинішніх та майбутніх поколінь,

¹ World Economic Forum. Reorganize and streamline pure materials flows. URL: <https://reports.weforum.org/toward-the-circular-economy-accelerating-the-scale-up-across-global-supply-chains/reorganize-and-streamline-pure-materials-flows/>.

² Wijkman A., Skånberg K. The Circular Economy and Benefits for Society Jobs and Climate Clear Winners in an Economy Based on Renewable Energy and Resource Efficiency. 2017. 59 p. URL: <https://www.semanticscholar.org/paper/The-Circular-Economy-and-Benefits-for-Society%3A-Jobs-Wijkman-Sk%3A5nberg/5c8e3b3ae3fe3f8ae28a6dbf29817b388460ee29>.

що забезпечується новими бізнес-моделями та відповідальними споживачами.¹

Доповідь, підготовлена EMF (Ellen Macarthur Foundation) пропонує виокремити три основних принципи циркулярної економіки та шість дій щодо їх реалізації. Таким чином, до названих принципів відносять: збереження та примноження, оптимізацію й підвищення ефективності. Задля впровадження вказаних принципів у життя суб'єкти господарювання та споживачі мають здійснювати шість «ділових дій»:

- 1) Regenerate – переходити до відновлювальних джерел енергії та матеріалів, а також повернення відновлених біологічних ресурсів до біосфери;
- 2) Share – максимізувати використання продукції шляхом її повторного використання (б/у) або спільного користування (наприклад, завдяки схемі спільного використання автомобілів);
- 3) Optimise – збільшити продуктивність та ефективність продукту, зменшити відходи у виробничому ланцюгу, застосувати автоматизацію, дистанційне керування тощо;
- 4) Loop – утримувати сировини та матеріалів у замкнених петлях, що зводять до мінімуму утворення сміття;
- 5) Virtulise – надавати корисні послуги віртуально без утворення зайвих відходів;
- 6) Exchange – замінювати старі невідновлювальні матеріали сучасними та впроваджувати новітні технології (наприклад, електричні двигуни), що мають витіснити менш екологічні аналоги.²

¹ Kirzherr Julian, Reike Denise, Hekkert Marko. Conceptualizing the circular economy: An analysis of 114 definitions. *Resources, Conservation and Recycling*. 2017. Vol. 127. P. 229. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0921344917302835?via%3Dihub>.

² Growth Within: A Circular Economy Vision for a Competitive Europe. 2015. P. 25–26. URL: <https://www.ellenmacarthurfoundation.org/publications/growth-within-a-circular-economy-vision-for-a-competitive-europe>.

Оскільки циркулярна економіка, як й лінійна, ґрунтується на господарській діяльності більшої частини її учасників, доцільно проаналізувати виробничий процес за етапами створення продукції. Такий аналіз має надати можливість виокремити унікальні елементи, притаманні механізму циркулярної економіки, що дасть змогу врегулювати їх необхідними правовими засобами.

Заходи в економіці, впровадження яких передбачається в межах переходу до циркулярної економіки, умовно поділяються на такі, що стосуються циклу виробництва та споживання: проектування; виробництво; розповсюдження та продаж; споживання та використання; збір та утилізація; переробка; відновлення.¹

Сфера матеріального виробництва, виконання робіт та надання послуг також потребує ринкового аналізу та комплексного дослідження за галузями права. Результатом може бути визначення комплексу засобів впливу на виробництво товару, надання послуг, виконання робіт відповідно в кожній галузі економіки та науки. Концептуально необхідно кожен етап циркулярної економіки адаптувати до етапів екологічного процесу², що дасть конвергентний ефект для економіки та довкілля.

У наукових джерелах відмічається поділ системи аналізу за певними засобами впливу на матеріальну сферу (вироб-

¹ Kalmykova Yuliya, Sadagopan Madumita, Rosado Leonardo. Circular economy – From review of theories and practices to development of implementation tools. *Resources, Conservation and Recycling*. 2018. Vol. 135. P. 196. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0921344917303701>.

² Гетьман А. П. Процесуальний порядок здійснення екологічного планування. *Вісник Академії правових наук України*. 1997. № 4 (11). С. 100–105. Харків : Право, 1997. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/4741>.

ництво). Як наслідок, серед заходів, які належить здійснити підприємствам з метою переходу до циркулярної економіки, виокремлюються такі: впровадження енергетичної автономності (передбачає виробництво енергії з побічних продуктів та / або залишків / процесів / утилізації відходів тепла для підтримки роботи об'єкта) та заміну обмежених матеріалів (перехід до відновлюваних або більш поширених матеріалів, а отже підвищення стійкості до коливань цін та дефіциту ресурсів). В цьому прикладі з боку держави доцільним є введення заохочувальних програм для переходу підприємств до циркулярної економіки. Наприклад, змінити політику оподаткування (ввести додаткові податкові режими використання технологій, продуктів та ресурсів, пов'язаних з негативним зовнішнім впливом). Натомість отримані від цього кошти можна направити на податкові кредити та субсидії для виробництв, заснованих на відновлюваних матеріальних джерелах. З метою об'єктивної оцінки негативного впливу підприємств може бути використаний метод оцінки життєвого циклу продукції (Life Cycle Assessment) - стандартизований на міжнародному рівні метод, що кількісно визначає всі викиди та спожиті ресурси, а також пов'язаний з ними вплив на навколишнє середовище, здоров'я людей та виснаження ресурсів.

Проектування. Одним з принципів циркулярної економіки при проектуванні виробничого процесу є зменшення надлишкового використання матеріалів й ресурсів, викиду шкідливих речовин та врахування економічних нормативів. Зазначена мета може бути реалізована за допомогою конкретних кроків. Наприклад, переорієнтація підприємств на виготовлення продукції за індивідуальним замовленням може

вирішити проблему перевиробництва, а разом з тим підвищить рівень задоволення й лояльності клієнтів. Менш радикальним кроком, що не вимагає значних змін у моделі взаємодії з клієнтами, є конструювання продукції з урахуванням легкості її розборки для ремонту, зміни конструкції або переробки. Зокрема, модульна конструкція продукції, що передбачає використання функціональних модулів для індивідуалізації товару, полегшення ремонту й заміни його частин, можливість модернізувати продукт з новими функціями, спрощення утилізації.

Виробництво. Основними принципами, що повинні діяти у сфері виробництва, має стати енергоефективність та матеріальна продуктивність. Під енергоефективністю слід розуміти можливість надання необхідних послуг із зменшеним споживанням енергії. Під матеріальною продуктивністю – величину економічної вартості, що генерується умовною одиницею матеріального вкладу або споживання. На загальноекономічному рівні - ВВП при використанні того ж обсягу матеріальних вкладень або споживання.

Як відмічається, енергія є важливим інгредієнтом будь-якого виробництва, оскільки саме вона приводить матеріали до продуктивної взаємодії один з одним. Але науковці зауважують, що переробка та повторне використання енергії не може бути складовою кругової економіки, оскільки це суперечило б законам термодинаміки, які передбачають неминучу ентропію (незворотне розсіяння енергії).¹ Тому зменшення використання енергії може бути досягнуто лише за рахунок

¹ Sikdar Subhas. Circular economy: Is there anything new in this concept? *Clean Technologies and Environmental Policy*. 2019. Vol. 21. P. 1173. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10098-019-01722-z>.

зниження надлишкового виробництва чи застосування енергоефективних процесів виробництва.

Розповсюдження та продаж. В межах цієї сфери важливу роль відіграє повторне розповсюдження та перепродаж товарів задовільної якості. Так, наприклад, термін експлуатації одягу може бути подовжений шляхом використання мереж секонд-хендів. Окрім того, перепродажу може підлягати не лише ціла річ, а й її частини. На окрему увагу заслуговує й порядок первісного розповсюдження продукції, зокрема її пакування та вибір матеріалів, що має здійснюватися раціонально, з урахуванням тривалості його розпаду (кінця життя).

Споживання та використання. У названій сфері можуть бути впроваджені різні бізнес-моделі, що сприятимуть переходу до циркулярної економіки. Одним з кроків на шляху до мінімізації використання матеріальних ресурсів може стати віртуалізація (наприклад, перенесення торгівлі в сферу інтернет-магазинів; використання електронних документів замість паперової документації; дистанційна робота частини працівників з власних домівок замість обладнання масштабних офісних приміщень). Одним з серйозних кроків у зміні бізнес-моделі підприємства може бути його переорієнтація з продажу товарів на надання послуг, лізинг, коли право власності на виріб належить виробнику, який, у свою чергу, забезпечує обслуговування, ремонт та переробку виробу протягом усього терміну його експлуатації, доки клієнт сплачує орендну плату.

Іншим важливим кроком є застосування моделі спільного використання. На рівні підприємств це може знаходити відображення у використанні спільної інфраструктури та

надлишкової енергії кількома суб'єктами господарювання. Так, наприклад, еко-індустріальний парк Калундборг був заснований навколо електростанції, що має енергетичні зв'язки з іншими компаніями резидентами парку. Окрім того, надлишкова висока температура з цієї електростанції постачається до рибацьких господарств, а також використовується для обігріву 3 500 місцевих будинків. Пара з електростанції надходить на Novo Nordisk, що виробляє фармацевтичну продукцію та ферменти, а залишок передається до електростанції Статойл.¹ Підтвердженням реальності та доцільності існування описаного механізму спільного користування певними об'єктами є створення в науковій сфері державних ключових лабораторії, які можуть бути новою юридичною особою або об'єднанням наукових груп установ та (або) університетів, академій, інститутів на основі договору про спільну наукову діяльність відповідно до ст. 15 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність».² На рівні окремих споживачів спільне використання може здійснюватися шляхом організації платформ спільного використання речей чи використанню таких практик, як car sharing. Втім, це вимагає достатнього рівня самосвідомості та соціально відповідальної моделі споживання.

З боку держави можуть бути запроваджені заохочувальні заходи, такі як вимога екологічного маркування продукції, що має надати споживачам відомості про всі складові про-

¹ Індустріальний парк Калундборг, Данія. Ukrainian Industrial Parks Develop. URL: <https://industrial-parks.com.ua/industrialnyy-park-kalundborg-daniya>.

² Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26.11.2015 № 848-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>.

дукту та його вплив на навколишнє природне середовище. Окрім того, держава може покласти на виробника відповідальність за збереження та відновлення природних ресурсів, якими він користується (наприклад, засівання лісів чи очищення водоєм).

Збір та утилізація. В межах цієї сфери державою можуть встановлюватися нормативи щодо сортування сміття (зокрема, відділення технічних компонентів, що потребують особливої утилізації або можуть бути відновлені), запровадження зворотного викупу для заохочення здавання товарів зі сплившим терміном експлуатації), стимулювання утилізації та багаторазової переробки вторинних матеріалів. Окрім того, доцільним може бути впровадження принципу Розширеної відповідальності виробника (E.P.R), яка передбачає відповідальність виробника за пост-споживчу стадію життєвого циклу товару та покладає на нього обов'язок його збору та утилізації. При цьому, як з боку виробника, так і з боку держави повинна бути забезпечена зручна та достатня інфраструктура.

Переробка. За принципами циркулярної економіки після закінчення життєвого циклу продукції вона не повинна перетворюватися на сміття. Одним зі способів її використання є рекуперація енергії, тобто перетворення відходів у придатне для використання тепло, електроенергію або паливо за допомогою різноманітних процесів переробки відходів в енергію, включаючи горіння, газифікацію, піроліз, анаеробне перетравлення та регенерацію газу. Окрім того, з відходами може бути проведений процес відновлення металів, неметалів та інших речовин, що повторно використовуються. Іншим продуктивним шляхом використання відходів може стати

даунсайклинг (downcycling), тобто процес перетворення використаних продуктів на нові продукти нижчої якості або обмеженої функціональності (наприклад, переробка відпрацьованих автомобільних шин на спортивні мати чи інший спортивний інвентар).

Окремої уваги заслуговують побічні продукти виробництва, що були б викинуті самим підприємством, однак можуть бути корисними іншим суб'єктами господарювання для власних виробничих процесів в якості сировини для виробництва нових продуктів. Прикладом знов може стати еко-індустріальний парк Калундборг. Побічний продукт від скребка двоокису сірки електростанції містить гіпс, який продають виробнику гіпсу. Майже всі гіпсові потреби виробника задовольняються саме таким способом, що зменшує обсяг необхідної гірничої сировини в промисловості. Крім того, зольний пил і шлак з електростанції використовують для виробництва цементу і дорожнього будівництва. Ці обміни відходами, водою і матеріалами значно збільшили екологічну та економічну ефективність, а також створили інші менш матеріальні пільги для всіх компаній резидентів, які приймають участь у роботі індустріального парку, включаючи поділ персоналу, обладнання та інформації.¹

Відновлення. Ця сфера передбачає надання виробником послуг ремонту, оновлення та модернізації випущеної продукції, зокрема відновлення та заміну дефектних компонентів, підвищення продуктивності товару до бажаного рівня тощо. Таке післяпродажне обслуговування повинно призвес-

¹ Індустріальний парк Калундборг, Данія. Ukrainian Industrial Parks Develop. URL: <https://industrial-parks.com.ua/industrialnyy-park-kalundborg-daniya>.

ти не лише до меншого використання ресурсів (у зв'язку з підтриманням старого виробу, а не випуском нового), а й до підвищення конкурентних переваг і лояльності.

Необхідно зауважити, що кожен з перелічених етапів циркулярної економіки без виключення повинен враховуватися при застосуванні засобів державної політики. Взаємний вплив усіх етапів та обчислені наслідки такого впливу на весь процес обов'язково повинні відображатися при бізнес-плануванні одночасно з екологічними нормативами.

Що стосується безпосередньо екології і поводження з відходами, то ця складова економіки стає дедалі важливою й в Україні. Це підвищує інтерес до концепції циркулярної економіки, яка пропонує не лише поліпшення успішності проекту, а й стабільність економічного прибутку. Одним із прикладів успішного проекту з циклічним виробництвом є вітчизняна компанія «Зелений птах», що демонструє практичний результат сортування відходів, випускаючи з переробленої сировини зошити, брендові блокноти, фліпчарти тощо. Компанія веде свою діяльність з 2016-го року, приймаючи на перероблення 49 475 кг комбінованої упаковки та паперових стаканів щороку. При цьому обсяги зібраної сировини постійно зростають.¹ Як зазначається на офіційному сайті компанії, вироблення товару тримається на трьох основних засадах: повторному використанні (reuse), відновленні (refurbish) та переробці (recycle). Зокрема проект пропонує скористатися міцними та якісними коробками, що вже перебували у вжитку. Таким чином, повторне використання тари продовжує термін служіння картону, а отже звільняє енергію

¹ Інтерв'ю з директором компанії «Зелений птах». URL: <https://ecolog-ua.com/news/viktoriya-norenko-dyrektor-kompaniyi-zelenyy-ptah>.

та ресурси, що зазвичай витрачаються на переробку. Іншою пропозицією проекту є використання «товарів заміщення», тобто вироблення іграшок, посуду або навіть меблів з легкопереробних та нешкідливих речовин.¹ Окрема увага приділяється подовженню життєвого циклу випущеної продукції, наприклад, випуску багаторазових блокнотів та зошитів з перероблених матеріалів, що дозволяють легко стирати сліди маркеру з паперу.²

Команда проекту наголошує, що переробка є безсумнівно корисним процесом, однак найбільш раціональним шляхом є якомога довше не доведення продукту до цієї стадії. Приміром, під час переробки макулатури з метою висушення картону використовується пара, об'єм якої складає приблизно 2 тони на 1 тону картону. Очевидно, що для отримання пари необхідно здійснити затрати енергії, а вона, у свою чергу, отримується шляхом спалення вугілля чи газу. З метою уникнення зайвих витрат природних ресурсів, компанія пропонує подовжити термін використання упаковки, що зазвичай перетворюється на сміття відразу після розпакування товару. При цьому, з метою заохочення громадян до здавання використаних, але ще придатних картонних виробів, компанія пропонує їх викуп.³

¹ Про компанію «Зелений птах». URL: <http://zeleniyptah.com.ua/about/>.

² Одноразова паперова склянка перетворилась на багаторазовий блокнот. URL: <http://zeleniyptah.com.ua/blog/2016/06/16/%d1%86%d0%b8%d1%80%d0%ba%d1%83%d0%bb%d1%8f%d1%80%d0%bd%d0%b0-%d0%b5%d0%ba% d 0 % b e % d 0 % b d % d 0 % b e % d 0 % b c % d 1 % 9 6 % d 0 % b a % d 0 % b 0 - %d0%b2%d0%b6%d0%b5-%d0%b2-%d1%83%d0%ba%d1%80%d0%b0%d1%97%d0%bd%d1%96-%d0%be%d0%b4/>.

³ Був товар – став еко-товар. URL: <http://zeleniyptah.com.ua/blog/2015/11/18/%d0%b1%d1%83%d0%b2-%d1%82%d0%be%d0%b2%d0%b0%d1%80->

На тому, що переробка не є універсальним засобом вирішення екологічних та економічних проблем, і має використовуватися у поєднанні з іншими процесами, наголошує ряд дослідників. Так, наприклад, Subhas Sikdar вказує, що майже жоден пластиковий виріб не виготовлений із 100% чистого полімеру і містить багатьох інших інгредієнтів (пластифікатори, барвники, добавки). Тому будь-яка спроба їх переробки без відходів вимагає вирішення ряду паралельних питань щодо переробки та повторного використання інших інгредієнтів. Не менш важливою проблемою є неминуче погіршення довжини ланцюга термопластів, яке переконує в тому, що повернення до початкового стану неможливе. Єдиним вирішенням є поступове перетворення полімеру в мономери, чого неможливо досягти без створення інших складних відходів. Окрім того, з точки зору глобального потепління, енергія, що використовується для виготовлення та переробки пластмас, повинна отримуватись із відновлюваних джерел, бути доступною і не призводити до надмірних викидів, що є ще однією монументальною проблемою.¹

Нарешті, переробка пластмасових виробів стикається з тим, що трудові затрати, пов'язані з виділенням сторонніх елементів від полімеру (наприклад, відокремленню металевого крію від вішаків) знижують цінність отриманої вторинної сировини до нуля. Окрім того, виробник часто не вказує, з якого саме полімеру вироблений товар, а в такому

%d1%81%d1%82%d0%b0%d0%b2-%d0%b5%d0%ba%d0%be-%d1%82%d0%be %d0%b2%d0%b0%d1%80-2/.

¹ Sikdar Subhas. Circular economy: Is there anything new in this concept? *Clean Technologies and Environmental Policy*. 2019. Vol. 21. P. 1173–1175. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10098-019-01722-z>.

випадку переробка невідомого пластику є неможливою.¹ Схожа проблема спостерігається й при переробці інших виробів, наприклад, обгортки від цукерок. Враховуючи те, що вони виготовляються з різних полімерів, їх сортування є неможливим. Окрім того, їх вага є занадто легкою, що ускладнює збір достатньої кількості сировини та знижує інтерес до їх переробки.

З огляду на це, В. А. Зуєв вказує, що метою сучасної системи законодавства у сфері поводження з відходами має стати побудова комплексної тривекторної моделі правового регулювання, котра уможливіть реалізацію трьох основних завдань: 1) запобігання утворенню відходів у майбутньому; 2) функціонування системи, що забезпечує мінімізацію утворення та безпечне поводження з відходами; 3) створення умов для розв'язання проблем раніше накопичених відходів.² При цьому проблему ліквідації вже накопичених відходів дослідник називає не менш або навіть більш складною, ніж запобігання їх утворенню у майбутньому, оскільки старі матеріали та вироби повністю ігнорували можливість їх майбутньої переробки або безпечної утилізації.

Окрему увагу слід приділити й інформаційному питанню. Робота в цьому напрямку повинна передбачати виховання

¹ Зелена гривня – безкінечне споживання. URL: <http://zeleniyptah.com.ua/blog/2016/01/28/%d0%b7%d0%b5%d0%bb%d0%b5%d0%bd%d0%b0-%d0%b3%d1%80%d0%b8%d0%b2%d0%bd%d1%8f-%d0%b1%d0%b5%d0%b7%d0%ba%d1%96%d0%bd%d0%b5%d1%87%d0%bd%d0%b5-%d1%81%d0%bf%d0%be%d0%b6%d0%b8%d0%b2%d0%b0%d0%bd%d0%bd/>

² Зуєв В. А. Проблеми гармонізації господарсько-правового та еколого-правового регулювання у сфері поводження з відходами. *Правова позиція*. 2017. № 1 (18). С. 111. URL: <http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/bitstream/123456789/2910/1/11.%20%D0%97%D1%83%D1%94%D0%B2.pdf>

екологічно-орієнтовного світогляду, забезпечення інформацією щодо можливостей переробки чи повторного використання продукції, надання відомостей з приводу місць прийому відпрацьованої продукції. Так, наприклад, в Україні діє електронна мапа, яка дозволяє відстежити 2825 місць, де приймають вторинну сировину у 122 населених пунктах України.¹

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що ефективне впровадження циркулярної економіки є можливим за наступних умов, які повинні стати принципами нової економіки:

- відпрацьована продукція та відходи розглядаються як ресурс, а одноразове стає багаторазовим;

- відходи проходять сортування, а побудована інфраструктура забезпечує можливість їх роздільного збору та переробки;

- переробка не вимагає надмірних затрат часу та сил, використовує відновлювальні та доступні джерела енергії, а тому приносить економічну та екологічну вигоду;

- виробники несуть підвищену відповідальність, забезпечують подальше обслуговування продукції після її продажу (наприклад, ремонт чи оновлення), а використане викупається та використовується повторно;

- продукція та пакування виготовляються згідно з вимогами екодизайну (з легкопереробних речовин, з дотриманням принципів енергоефективності тощо);

- споживачі та виробники забезпечуються необхідною інформацією (щодо: складу продукції, існуючих технологій переробки, місць утилізації, можливості ремонту тощо);

¹ Мапа «Куди здати відходи». URL: <https://www.epochtimes.com.ua/maps/recycle>.

– держава створює узгоджену систему регулювання, що встановлює чіткі цілі на шляху до циркулярної економіки та критерії, яким мають відповідати діяльність виробників та споживачів;

– суб'єкти, що дотримуються встановлених правил та рекомендацій, отримують податкові, бюджетні, регуляторні та інші заохочення, а порушники норм зазнають несприятливих наслідків.

Процес впровадження циркулярної економіки на рівні окремого підприємства має свої особливості та повинен включати: 1) Залучення зовнішніх зацікавлених сторін; 2) Послідовну і потужну підтримку від вищого керівництва компанії; 3) Обговорення розуміння та бачення концепції циркулярної економіки; 4) Розробку бізнес-моделі; 5) Навчання працівників; 6) Залучення різних відділів компанії до циклічних процесів; 7) Використання інновацій в продуктах, процесах та бізнес-моделях; 8) Співпраця із зовнішніми партнерами; 9) Визначення ключових показників ефективності; 10) Формування та розповсюдження соціальних благ.¹

Однією з основних цілей циркулярної економіки визнається збереження екологічно-безпечного навколишнього природного середовища та забезпечення можливості сталого розвитку для нинішніх та наступних поколінь.

Вказана мета відображає цінності, закріплені в Конституції України. Зокрема, преамбула Основного Закону гово-

¹ Горбаль Н. І., Адамів М. Є., Чумак А. С. Адаптація принципів циркулярної економіки управління відходами в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми економіки та управління»*. 2020. Т. 1, № 4. С. 159–166. URL: <http://science.lpnu.ua/uk/semi/vsi-vypusky/volume-4-number-1-2020/adaptuvannya-pryncypiv-cyrkulyarnoyi-ekonomiky-do>.

рить про усвідомлення відповідальності перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішнім та майбутніми поколіннями, а ст. 50 закріплює право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди.¹

На виконання даних положень в Україні було прийнято широкий перелік нормативно-правових актів, що регулюють екологічні правовідносини. Так екологічне законодавство складають Кодекс України про надра, Водний кодекс України, Земельний кодекс України, Лісовий кодекс України, Закони України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про оцінку впливу на довкілля», «Про екологічний аудит», «Про екологічну мережу України», «Про охорону атмосферного повітря», «Про тваринний світ», «Про рослинний світ», «Про природно-заповідний фонд України», «Про Червону книгу України», «Про виключну (морську) економічну зону України», «Про теплопостачання», а також багато підзаконних актів.

Окремий інтерес в контексті циркулярної економіки представляє вітчизняне законодавство про відходи. Окрім уже названого Кодексу України про надра та Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» воно складається з Законів України «Про відходи», «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», «Про поводження з радіоактивними відходами», «Про металобрухт», «Про житлово-комунальні послуги», «Про хімічні джерела струму», «Про ветеринарну ме-

¹ Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

дицину», «Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції».

Аналіз Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода) дозволяє побачити, що чимало зобов'язань, взятих на себе Україною, стосується екологічної сфери. Їх переважна частина закріплюється в Главі 12 «Торгівля та сталий розвиток» (розділ IV) та в Главі 6 «Навколишнє середовище» (розділ V).¹

Так, наприклад, ч. 2 ст. 289 Угоди вказує, що сторони визнають важливість найбільш повного врахування економічних, соціальних та екологічних інтересів не тільки свого відповідного населення, а й прийдешніх поколінь і гарантують, що економічний розвиток, екологічна та соціальна політика підтримується спільно. Ст. 292 Угоди передбачає важливість міжнародного управління з питань охорони навколишнього середовища та передбачає можливість укладення багатосторонніх угод з охорони навколишнього середовища. Конкретні обов'язки України визначаються в ч. 4 ст. 292 Угоди, яка вимагає гарантування того, що екологічна політика сторін ґрунтуватиметься на принципі обережності та принципах, які вимагають застосування превентивних заходів, відшкодування в пріоритетному порядку шкоди, заподіяної навколишньому середовищу, та сплати штрафу забруднюва-

¹ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : від 30.11.2015 № 984_011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

чем навколишнього середовища. При цьому ч. 2 ст. 293 Угоди закріплює, що сторони докладають зусиль для сприяння і заохочення торгівлі та прямих іноземних інвестицій в екологічно чисті товари, послуги й технології, використання збалансованих джерел відновлюваної енергії та енергозберігаючих продуктів і послуг, а також екологічне маркування товарів, у тому числі шляхом усунення пов'язаних із цим нетарифних бар'єрів.

Особлива увага, приділена питанням навколишнього природного середовища, пов'язується із взаємозалежністю між усіма сторонами, про що прямо вказується в ст. 360 Угоди. Окрім того, зазначена стаття додає, що посилення природоохоронної діяльності матиме позитивні наслідки для громадян і підприємств в Україні та ЄС, зокрема, через покращення системи охорони здоров'я, збереження природних ресурсів, підвищення економічної та природоохоронної ефективності, інтеграції екологічної політики в інші сфери політики держави, а також підвищення рівня виробництва завдяки сучасним технологіям. У зв'язку з цим, сторони сприяють реалізації довгострокових цілей сталого розвитку і зеленої економіки. Все вказане вище має стати вектором розвитку України.

Враховуючи обраний Україною шлях європейського розвитку та обов'язок поступового наближення законодавства України до права та політики ЄС у сфері охорони навколишнього природного середовища, який передбачено ст. 363 Угоди, доцільним є аналітичне зіставлення діючого вітчизняного та європейського регулювання.

Основою для розробки загальноєвропейського законодавства з охорони навколишнього середовища і раціональ-

ного використання природних ресурсів є визначення єдиної екологічної політики ЄС, яка здійснюється поетапно шляхом прийняття Програм Дій з навколишнього середовища і характеризується своїм динамізмом, урахуванням потреб суспільства та інтересів окремих його членів. На її основі визначаються пріоритетні сфери дії, встановлюються напрямки, цілі і принципи діяльності Співтовариства у сфері охорони навколишнього середовища із детальним описом і графіком реалізації.

Сьома програма дій з охорони навколишнього середовища визначає довгострокове бачення того, де ЄС планує бути до 2050 року: «У 2050 році ми живемо добре, в екологічних межах планети. Наше процвітання та здорове навколишнє природне середовище походять від інноваційної циркулярної економіки, де нічого не витрачається даремно і де є стале управління природними ресурсами, а біорізноманіття захищається, ціниться та відновлюється таким чином, щоб підвищити стійкість нашого суспільства. Наше низьковуглецеве зростання вже давно не відокремлене від використання ресурсів, створюючи місце для безпечного та стійкого глобального суспільства.

Завданням Восьмої Програми дій з навколишнього середовища є пришвидшення переходу до кліматично нейтральної, ресурсоефективної та відновлювальної економіки, яка повертає планеті більше, ніж використовує та визнає, що добробут та процвітання людства залежать від здоров'я екосистем, в яких воно проживає. Програма визначає наступні пріоритетні цілі, серед яких є перехід до відновлювальної моделі зростання, відокремлення економічного росту від ви-

користання ресурсів, деградації довкілля та прискорення переходу до циркулярної економіки.¹

З 1985-го року екологічне законодавство ЄС будується за принципами «Нового підходу». Згідно з ним загальноєвропейські Закони мають містити лише базові вимоги, у той час як деталі розкриваються у Стандартах. Таким чином була забезпечена стійкість законодавства, поєднана з можливістю оперативної адаптації технічних вимог до сучасного стану кожної конкретної області.²

Перелік актів, що стосуються питань екологічної безпеки та сталого розвитку Європейського Союзу, складають: Директива 2008/98/ЄС «Про відходи та скасування ряду директив»; 2018/851/ЄС, яка вносить до зміни до попередньої директиви; 2019/904/ЄС «Про скорочення впливу деяких пластикових продуктів на навколишнє середовище»; 1999/31/ЄС «Про полігони захоронення відходів»; 94/62/ЄС «Про упаковку і відходи упаковки»; 2000/53/ЄС «Про транспортні засоби з виробленим терміном експлуатації»; 2006/66/ЄС «Про відходи батарей і акумуляторів»; 2012/19/ЄС «Про відходи електричного та електронного обладнання (WEEE)»; 2010/75/ЄС «Про промислові викиди»; Регламент 1013/2006 «Щодо транспортування відходів»; Регламенти 333/2011, 1179/2012, 715/2013, що встановлюють критерії, за наявності яких металобрухт, склобій та лом міді перестають вважатися

¹ Decision of the European Parliament and of the Council on a General Union Environment Action Programme to 2030. URL: <https://ec.europa.eu/environment/pdf/8EAP/2020/10/8EAP-draft.pdf>.

² Hughes Richard. The EU Circular Economy Package – Life Cycle Thinking to Life Cycle Law? 2017. URL: https://www.researchgate.net/publication/316324745_The_EU_Circular_Economy_Package_-_Life_Cycle_Thinking_to_Life_Cycle_Law.

відходами; Рішення Комісії 2014/955/ЄС «Про внесення змін до Рішення 2000/532/ЄС «Про перелік відходів».

Інтерес представляють й ненормативні акти ЄС, зокрема Повідомлення Комісії COM/2015/0614 «Закриття циклу - План дій ЄС щодо кругової економіки»; Повідомлення Комісії COM/2014/0398 «На шляху до кругової економіки: безвідходна програма для Європи»; Доклад Комісії «Розробка Керівництва щодо розширеної відповідальності виробників (EPR)»; Доклад ЕЕА №2/2016 «Циркулярна економіка в Європі Розвиток бази знань»; Видання ЕЕА Signals 2014 «Добробут та навколишнє середовище: Побудова енергоефективної та кругової економіки в Європі»; Довідник Комісії та Інституту навколишнього середовища і стійкості «Загальний посібник з оцінки життєвого циклу»; Видання Комісії «Бути мудрим з відходами: підхід ЄС до поводження з відходами» тощо.

Доцільним є порівняння норм права ЄС та України в частині регулювання циркулярної економіки.

Таблиця 1

Право ЄС та України про циркулярну економіку

Право ЄС	Україна
Стаття 1 Директиви 2008/98/ЄС містить поняття «циркулярна економіка».	Законодавство України не містить поняття «циркулярна економіка» («кругова економіка» тощо).
Ч. 1 Ст. 4 Директиви 2008/98/ЄС закріплює принцип «ієрархії відходів».	Законодавство України не містить відповідної категорії, хоча й впроваджує окремі елементи цього принципу.
Ст. 8 та Ст. 8-а Директиви 2008/98/ЄС закріплює принцип розширеної відповідальності виробника, якому присвячені Ст. 8 та Ст. 8-а.	Законодавство України не містить відповідної категорії, однак фактично відповідає змісту цього принципу.

Право ЄС	Україна
П. «g», «h» Ст. 9 Директиви 2008/98/ЄС передбачають заходи запобігання перетворення їжі на сміття (зокрема системою донорства їжі, спеціальних програм роботи закладів харчування, роздрібно́ї торгівлі тощо).	Законодавство України не містить заходів запобігання перетворення їжі на сміття.
Директива 2012/19/ЄС присвячена питанню поводження з відходами батарейок і акумуляторів, зокрема передбачає порядок їх розміщення на ринку та конкретні правила збору, обробки, переробки та утилізації.	Закон України «Про відходи» від 05.03.1998 р. №187/98-ВР не виокремлює їх у окрему категорію відходів. Однак ст. 165.1.25 ПК ¹ передбачає звільнення від оподаткування доходу, отриманого від здавання виснажених акумуляторів та їх залишків чи брухту.
Директива 2012/19/ЄС передбачає заходи щодо захисту навколишнього середовища та здоров'я людей шляхом запобігання або зменшення несприятливих наслідків утворення та управління відходами від електричного та електронного обладнання (WEEE).	П. «г» ч. 1. ст. 31 ЗУ «Про відходи» від 05.03.1998 р. №187/98-ВР відносить до повноважень КМУ, міністерств та інших центральних й місцевих ОВВ розроблення та впровадження системи збирання та утилізації електричного та електронного обладнання, однак ніяких підзаконних актів з цього питання прийнято не було. Проект Закону «Про відходи електричного та електронного обладнання» від 30.10.2019 р. №2350 ² був включений до порядку денного, однак не знайшов подальшого руху.
Директива 2019/904/ЄС передбачає запобігання утворення відходів пластикової продукції.	Питання запобігання утворенню відходів пластикової продукції не регулюється спеціальним законодавством.

¹ Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.

² Про відходи електричного та електронного обладнання : проект Закону від 30.10.2019 № 2350. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67234.

Розділ II

Право ЄС	Україна
В директиві визначаються терміни «пластик», «пластмасовий виріб одноразового використання», «оксодеградуєчий пластик», «біорозкладний пластик».	Запропоновані проекти законів «Про зменшення кількості пластикових пакетів в цивільному обігу» від 28.01.2019 р. №9507 ¹ та «Про скорочення використання пластикових пакетів» від 12.02.2019 р. №9507-2 ² отримали чимало зауважень та були відкликані.
Директива 2008/98/ЄС виокремлює таку категорію відходів, як «біовідходи».	Закон України «Про відходи» від 05.03.1998 р. №187/98-ВР не містить поняття «біовідходи».
Директива 2008/98/ЄС передбачає встановлення заохочень повторного використання продуктів та створення систем, що сприяють ремонту та повторному використанню; заохочення наявності запасних частин, інструкцій з експлуатації, технічної інформації чи інших інструментів, що дозволяють ремонтувати та повторно використовувати вироби.	Закон України «Про відходи» від 05.03.1998 р. №187/98-ВР не передбачає такого заохочення.
Директива 2008/98/ЄС передбачає встановлення заохочень наявності запасних частин, інструкцій з експлуатації, технічної інформації чи інших інструментів, що дозволяють ремонтувати та повторно використовувати вироби.	Закон України «Про відходи» від 05.03.1998 р. №187/98-ВР не передбачає такого заохочення.
Директива 2008/98/ЄС передбачає визначення переліку продуктів, які є основними джерелами сміття з метою зменшення кількості такого сміття.	Закон України «Про відходи» від 05.03.1998 р. №187/98-ВР не передбачає такого переліку.
Директива 2008/98/ЄС наголошує на роздільному збиранні як побутових, так і будівельних відходів.	Закон України «Про відходи» від 05.03.1998 р. №187/98-ВР лише на роздільному збиранні побутових відходів.

¹ Про зменшення кількості пластикових пакетів в цивільному обігу : проект Закону від 28.01.2019 № 9507. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=65388.

² Про скорочення використання пластикових пакетів : проект Закону від 12.02.2019 № 9507-2. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=65488.

Ст. 1 Директиви 2008/98/ЄС зазначає, що ця Директива встановлює заходи щодо захисту навколишнього середовища та здоров'я людей шляхом запобігання або зменшення утворення відходів, несприятливих наслідків утворення та управління відходами, а також шляхом зменшення загальних наслідків використання ресурсів та підвищення ефективності такого використання, що є надзвичайно важливим для переходу до циркулярної економіки та для гарантування довгострокової конкурентоспроможності Союзу.¹ Таким чином, вбачається, що даний нормативно-правовий акт має на меті не лише захист навколишнього природного середовища, а й проголошує економічні цілі.

На відміну від Директиви, ЗУ «Про відходи» не містить поняття «циркулярна економіка».² Не містять його й тексти згаданих вище законопроектів. Враховуючи зростаючу увагу до даної концепції, про що свідчить значна кількість нормативних та теоретичних розробок ЄС, уникнення даної тематики має характеризуватися негативно.

Поняття «відходи» за Директивою 2008/98/ЄС має лаконічне визначення та позначає «будь-яку речовину або предмет, який власник викидає, має намір або повинен викинути». ЗУ «Про відходи» частково дублює дану дефініцію, однак розширює її зміст та визначає поняття «відходи» як «будь-які речовини, матеріали і предмети, що утворилися у процесі виробництва чи споживання, а також товари (продукція), що повністю або частково втратили свої споживчі властивості і

¹ Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on waste and repealing certain Directives. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02008L0098-20180705>.

² Про відходи : Закон України від 05.03.1998 № 187/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187/98-%D0%B2%D1%80>.

не мають подальшого використання за місцем їх утворення чи виявлення і від яких їх власник позбувається, має намір або повинен позбутися шляхом утилізації чи видалення».

Ч. 1 ст. 4 Директиви 2008/98/ЄС закріплює важливий принцип «ієрархії відходів». Він покликаний визначати пріоритетний порядок у законодавстві та політиці щодо запобігання відходів та поводження з ними: (а) запобігання; (б) підготовка до повторного використання; (с) переробка; (д) інше відновлення, наприклад, відновлення енергії; (е) утилізація. Вказані пріоритети не повинні носити декларативний характер та відповідно до ч. 3 ст. 4 наведеної Директиви держави-члени повинні використовувати економічні інструменти та інші заходи, щоб забезпечити стимули для застосування ієрархії відходів, такі як зазначені у Додатку IVa, або інші відповідні інструменти та заходи.

На жаль, законодавство України не закріплює відповідної ієрархії. Незважаючи на те, що пропозиції щодо впровадження відповідних пріоритетів вже висувалися (наприклад, у рамках проєктів законів «Про відходи» від 21.06.2017 р. № 6602¹ та від 17.10.2019 р. № 2207-2², «Про управління побутовими та іншими відходами» від 03.10.2019 р. №2207)³, вони не знайшли відображення в діючому Законі «Про відходи». Разом з тим чинний нормативно-правовий акт містить окремий розділ, який має назву «Заходи і вимоги щодо запо-

¹ Про відходи : проєкт Закону від 21.06.2017 № 6602. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62069.

² Про відходи : проєкт Закону від від 17.10.2019 № 2207-2. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67116.

³ Про управління побутовими та іншими відходами : проєкт Закону від 03.10.2019 № 2207. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66998.

бігання або зменшення утворення відходів та екологічно безпечного поводження з ними». Нормативне визначення «поводження з відходами», закріплене у ст. 1 Закону, також має згадку про запобігання їх утворенню та формулюється як «дії, спрямовані на запобігання утворенню відходів, їх збирання, перевезення, сортування, зберігання, оброблення, перероблення, утилізацію, видалення, знешкодження і захоронення, включаючи контроль за цими операціями та нагляд за місцями видалення». Однак жодного пояснення про пріоритетність запобігання над утилізацією чи іншою формою поводження з відходами в законі немає.

На вказану проблему звертають увагу деякі науковці. Зокрема, Н. І. Горбаль, М. Є. Адамів та А. С. Чумак наголошують, що на сьогоднішній день в Україні 95% побутових відходів перебувають на звалищах, де вони знаходяться десятки років. Для порівняння автори наводять приклад Швеції, де частка побутових відходів на звалищах становить лише 1%. Описана проблема призводить до того, що потенційні матеріали для переробки чи повторного використання стають повністю непридатним сміттям. До того ж більшість вітчизняних звалищ є не пристосованими для запобігання забрудненню навколишнього природного середовища.¹

Наразі дії по закріпленню в Україні принципу «ієрархії відходів» тривають. Так 21-го липня ВРУ в першому читанні прийняла законопроект «Про управління відходами» від

¹ Горбаль Н. І., Адамів М. Є., Чумак А. С. Адаптація принципів циркулярної економіки управління відходами в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми економіки та управління»*. 2020. Т. 1, № 4. С. 159–166. URL: <http://science.lpnu.ua/uk/semi/vsi-vypusky/volume-4-number-1-2020/adaptuvannya-pryncypiv-cyrkulyarnoyi-ekonomiky-do>.

04.06.2020 р. №2207-1-д, яким було запропоновано відповідну ієрархію. Окрім цього, проект закону передбачав закріплення більше півсотні дефініцій, визначення умов припинення статусу відходів тощо. Станом на січень 2021-го року він досі не дійшов до голосування у другому читанні.¹

Іншим значущим принципом, який визначає Директива 2008/98/ЄС, є «принцип розширеної відповідальності виробника», якому присвячені ст. 8 та ст. 8-а. Пошук оптимальної моделі вирішення проблем накопичення відходів призвів до появи теоретичної моделі, за якої тягар та витрати на вирішення проблеми відходів покладался не на споживача чи державу, а на виробника відходів. Зазначена модель покликана забезпечити більшу увагу виробників до екологічності продукції, яка ними виробляється, мінімізувати її екологічний вплив, а також створювати систему вторинної переробки продукції. Зокрема, це може передбачати обов'язки прийняття поверненої продукції та відходів, які залишаються після використання цих продуктів; подальше управління відходами та фінансову відповідальність за таку діяльність; надання доступної інформації щодо того, наскільки продукт може бути повторно використаний та перероблений тощо.²

Незважаючи на те, що проекти законів від 21.06.2017 р. № 6602, від 03.10.2019 р. №2207 та від 17.10.2019 р. № 2207-2 пропонували закріпити даний принцип в українському за-

¹ Проект Закону. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69033.

² Зуєв В. А. Принцип розширеної відповідальності виробника та перспективи його впровадження в національне законодавство про відходи. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. Вип. 9-2(2). С. 44. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2014_9-2%282%29__15.

конодавстві, наразі ми не маємо конструкції «розширеної відповідальності виробника». Проте ст. 17 ЗУ «Про відходи» відносить до обов'язків суб'єктів господарювання достатню кількість зобов'язань, які дозволяють вести мову про фактичну наявність елементів розширеної відповідальності. Зокрема, такі суб'єкти мають забезпечувати приймання та утилізацію використаних пакувальних матеріалів і тари, в яких знаходилася їх продукція, або укладати угоди з відповідними організаціями на їх збирання та утилізацію; визначати склад і властивості відходів, що утворюються; забезпечувати повне збирання, належне зберігання та недопущення знищення і псування відходів, для утилізації яких в Україні існує відповідна технологія; не допускати змішування відходів, тощо. Додатково ст. 40 покладає фінансування заходів у сфері поводження з відходами на виробників відходів та їх власників.

Якщо порівнювати принципи, що закріплюються Директивою 2008/98/ЄС, з принципами, які знайшли відображення в ЗУ «Про відходи», бачимо, що ч. 2 ст. 4 Директиви зазначає: «Держави-члени беруть до уваги загальні принципи охорони навколишнього середовища, запобігання та сталість, технічну доцільність та економічну життєздатність, захист ресурсів, а також загальний вплив на навколишнє середовище, здоров'я людей, економічний та соціальний стан відповідно до статей 1 та 13».

Основними принципами державної політики у сфері поводження з відходами відповідно до ЗУ «Про відходи» є пріоритетний захист навколишнього природного середовища та здоров'я людини від негативного впливу відходів, забезпечення ощадливого використання матеріально-сировинних

та енергетичних ресурсів, науково обґрунтоване узгодження екологічних, економічних та соціальних інтересів суспільства щодо утворення та використання відходів з метою забезпечення його сталого розвитку. Таким чином визначення принципів, якими керується нормотворець, набувають різної зовнішньої форми, проте їх зміст та загальну направленість можна вважати спільною.

Аналізуючи політику держави в сфері запобігання утворення відходів, можемо констатувати, що ст. 31 ЗУ «Про відходи», яка має назву «Заходи щодо запобігання або зменшення обсягів утворення відходів», передбачає прийняття науково обґрунтованих нормативів утворення відходів та їх періодичний перегляд; інформаційне, науково-методичне забезпечення виробників відходів необхідними відомостями щодо зменшення обсягу відходів та їх утилізації; розроблення загальних вимог щодо поводження з побутовими відходами, а також розроблення та впровадження системи поводження з пакувальними матеріалами і тарою; системи збирання, видалення, знешкодження та утилізації відпрацьованих мастил (олив); системи збирання, заготівлі та утилізації зношених шин, резинотехнічних виробів та відходів резинотехнічного виробництва; системи заготівлі та утилізації непридатних до використання транспортних засобів; системи збирання та утилізації електричного та електронного обладнання; системи збирання, видалення, знешкодження, утилізації відходів, що утворюються у процесі медичного обслуговування, ветеринарної практики, пов'язаних з ними дослідних робіт.

Позитивною рисою є наведення доволі широкого переліку об'єктів щодо яких держава має впроваджувати спеці-

альні заходи. Втім наведена стаття (як і Закон у цілому) не виокремлює відходи батарейок і акумуляторів в окрему категорію, як це зроблено в Європейському законодавстві (зокрема, в Директиві 2012/19/ЄС).¹ Немає окремих згадок й щодо запобігання утворення відходів пластикової продукції (як в Директиві 2019/904/ЄС).² Те ж саме стосується й категорії «біовідходів», якій присвячується ст. 22 Директиви 2008/98/ЄС.

Разом з цим назва статті частково не відповідає її змісту, оскільки значна її увага приділяється збору та утилізації вже існуючих відходів замість передбачення конкретних кроків щодо запобігання чи зменшення обсягів їх утворення. На противагу цьому, ст. 9 Директиви 2008/98/ЄС, що також має назву «Запобігання відходам», визначає шляхи скорочення утворення відходів, зокрема п. «d» ч. 1 передбачає заохочення повторного використання продуктів та створення систем, що сприяють ремонту та їх повторному використанню, а п. «h» ч. 1 пропонує заохочувати донорство їжі та інший її перерозподіл для споживання.

Слід зауважити, що український законодавець у Законі України «Про відходи» виокремив ст. 38 «Організаційно-економічні заходи щодо забезпечення утилізації відходів і зменшення обсягів їх утворення» та ст. 40 «Стимулювання заходів щодо утилізації відходів та зменшення обсягів їх утворення».

¹ Directive 2012/19/EU of the European Parliament and of the Council of 4 July 2012 on waste electrical and electronic equipment (WEEE). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02012L0019-20180704>.

² Directive (EU) 2019/904 of the European Parliament and of the Council of 5 June 2019 on the reduction of the impact of certain plastic products on the environment. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/904/oj>.

Враховуючи, що обидві статті закріплюють стимулюючі заходи, порівнювати ст. 9 Директиви доцільно також з ними.

Так, наприклад, ст. 38 передбачає фінансування за державним контрактом підприємств, що впроваджують маловідходні технології; надання їм податкових, кредитних та інших пільг; фінансування науково-дослідних робіт з конкретних проблем зменшення утворення відходів. Додатково ст. 40 передбачає надання пільг щодо оподаткування прибутку від реалізації продукції, виготовленої з використанням відходів. Однак більша частина названих статей зосереджуються лише на утилізації існуючих відходів.

Директива 2008/98/ЄС наводить більш вузькі приклади запобігання утворенню відходів. Окрім вже названих, серед них є заохочення повторного використання продуктів та створення систем, що сприяють ремонту та повторному використанню; заохочення наявності запасних частин, інструкцій з експлуатації, технічної інформації чи інших інструментів, що дозволяють ремонтувати та повторно використовувати вироби; зменшення утворення харчових відходів у первинному виробництві, у переробці та виробництві, у роздрібній торгівлі та іншому розподілі їжі, у ресторанах та закладах харчування, а також у домашніх господарствах; визначення переліку продуктів, які є основними джерелами сміття з метою зменшення кількості такого сміття.

Позитивною рисою ЗУ «Про відходи» є заохочення суб'єктів господарювання, власників відходів та споживачів до роздільного збирання (сортування) відходів. Проте майже всі норми, що стосуються такого сортування, відносяться лише до побутових відходів. У цей час ч. 1 ст. 11 Директиви 2008/98/ЄС наголошує й на роздільному збиранні будівель-

них відходів. Цікавим є те, що названа Директива встановлює норми-цілі, які визначають відсоток міського сміття, який має піддаватися повторному використанню та переробці. Так, до 2020 р. цей відсоток має складати не менш 50% (й 70% для будівельних відходів), до 2025 р. – не менш 55%, до 2030 р. – 60% й до 2035 р. – 65%.

Задля стимулювання утворювачів відходів до дотримання вищевказаних положень та обрання ними еколого-орієнтованого способу ведення діяльності законодавством передбачається ряд заохочень, санкцій й інших несприятливих наслідків, наведених у Таблиці 2.

Таблиця 2

Заохочення, пільги, санкції, відповідальність суб'єктів господарювання

Заохочення, пільги	Санкції, відповідальність
Реалізація відходів тютюнової сировини за умови документального підтвердження їх утворення та подальшого знищення або утилізації відноситься до операцій з підакцизними товарами, які звільняються від оподаткування. (213.3.12 ПК).	В іншому випадку такі операції підлягають оподаткуванню. (213.1 ПК).
До загального місячного (річного) оподаткованого доходу платника податку не включається сума доходу, отримана платником податку за здані (продані) ним вторинну сировину, побутові відходи, брухт чорних металів, брухт кольорових металів, включаючи використані (виснажені) акумулятори електричні свинцево-кислотні, залишки та брухт електричних акумуляторів із вмістом свинцю, та брухт дорогоцінних металів, проданий НБУ (165.1.25 ПК).	В іншому випадку такий дохід підлягає оподаткуванню (163.1.1 ПК, 163.2.1 ПК). Разом з цим порушення правил здачі дорогоцінних металів, отриманих із вторинної сировини, може тягнути адміністративну відповідальність. (ст. 162-3 КУпАП). ¹

¹ Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 21.11.2020 № 80731-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.

Заохочення, пільги	Санкції, відповідальність
<p>У разі якщо внаслідок ліквідації необоротних активів отримуються комплектувальні вироби, складові частини, компоненти або інші відходи, які оприбутковуються на матеріальних рахунках з метою їх використання в господарській діяльності платника, на такі операції не нараховуються податкові зобов'язання (189.10 ПК).</p>	<p>В іншому випадку відповідна ліквідація оподатковується й для цілей оподаткування розглядається як постачання таких основних виробничих або невиробничих засобів за звичайними цінами, але не нижче балансової вартості на момент ліквідації (189.9 ПК).</p>
<p>Не є платниками податку за розміщення відходів суб'єкти господарювання, які розміщують на власних територіях (об'єктах) виключно відходи як вторинну сировину. (240.5 ПК).</p>	<p>В іншому випадку за розміщення відходів сплачується екологічний податок (240.1.3 ПК, ст. 246 ПК).</p>
<p>Не є платниками податку за викиди двоокису вуглецю суб'єкти, зазначені у пункті 240.1 цієї статті, якими здійснюються такі викиди в обсязі не більше 500 тонн за рік (240.7 ПК).</p>	<p>В іншому випадку ставка екологічного податку за викиди двоокису вуглецю становить 10,00 гривень за 1 тону (243.4 ПК).</p> <p>Разом з тим порушення порядку здійснення викиду забруднюючих речовин в атмосферу або впливу на неї тягне адміністративну відповідальність (ст. 78 КУпАП).</p> <p>При цьому забруднення або інша зміна природних властивостей атмосферного повітря може тягнути кримінальну відповідальність (ст. 241 КК).¹</p>
<p>Тимчасово до 1 січня 2022 року від оподаткування податком на додану вартість звільняються операції з постачання, у тому числі операції з імпорту відходів та брухту чорних і кольорових металів, а також паперу та картону для утилізації (макулатури та відходів) товарної позиції 4707 згідно з УКТ ЗЕД (п. 23 Підрозділу 2 Перехідних положень ПК).</p>	<p>В іншому випадку такі операції підлягають оподаткуванню податком на додану вартість (ст. 180 ПК).</p> <p>Разом з цим незаконне ввезення на територію України відходів і вторинної сировини може тягнути кримінальну відповідальність (ст. 268 КК).</p>

¹ Кримінальний кодекс України : від 14.11.2020 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

Заохочення, пільги	Санкції, відповідальність
Операції з вивезення в митному режимі експорту товарів, зазначених вище, звільняються від оподаткування податком на додану вартість (п. 23 Підрозділу 2 Перехідних положень ПК).	В іншому випадку такі операції підлягають оподаткуванню податком на додану вартість (ст. 180 ПК).
У разі запровадження роздільного збирання побутових відходів під час встановлення цін/тарифів на послугу з поводження з побутовими відходами не враховується вартість операцій з поводження з роздільно зібраними (відсортованими) корисними компонентами таких відходів (п. 1 Постанови КМУ від 26 липня 2006 р. № 1010 «Про затвердження Порядку формування тарифів на послуги з поводження з побутовими відходами») ¹ .	Порушення вимог щодо поводження з відходами під час їх збирання тягне адміністративну відповідальність (ст. 82 КУпАП). Відповідальність за змішування відходів передбачається також й ст. 82-4 КУпАП) Самі вимоги щодо роздільного збирання передбачаються ст. 17 та ст. 35-1 ЗУ «Про відходи», а також Методикою роздільного збирання побутових відходів. ²
Законодавство передбачає ряд заохочень для стимулювання заходів щодо утилізації відходів, зокрема пріоритетне державне кредитування; спеціальні державні субсидії; дотації з бюджетів та фондів охорони НПС; пільги щодо поповнення обігових коштів суб'єктів-господарювання, які здійснюють утилізацію відходів як вторинної сировини. (ст. 38 та ст. 40 ЗУ «Про відходи»).	Змішування чи захоронення відходів, для утилізації яких в Україні існує відповідна технологія тягне адміністративну відповідальність (ст. 82-4 КУпАП).
Законодавство передбачає заохочення для стимулювання перероблення відходів, зокрема пільги щодо поповнення обігових коштів суб'єктів-господарювання, які здійснюють оброблення (перероблення) відходів.	Порушення правил оброблення (перероблення) відходів може тягнути адміністративну відповідальність. (ст. 82 КУпАП).

¹ Про затвердження Порядку формування тарифів на послуги з поводження з побутовими відходами : Постанова Кабінету Міністрів України від 26.07.2006 № 1010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1010-2006-%D0%BF#Text>.

² Про затвердження Методики роздільного збирання побутових відходів : наказ Мін-ва регіон. розвитку, буд-ва та житл.-комун. госп. України 01.08.2011 № 133. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1157-11#Text>.

Заохочення, пільги	Санкції, відповідальність
Схеми санітарного очищення, які передбачають більший ступінь перероблення відходів, отримують перевагу під час обрання відповідних пропозицій ОМС чи МДА.	Захоронення неперероблених (необроблених) побутових відходів може тягнути адміністративну відповідальність (ст. 82-8). При цьому кримінальну відповідальність може тягнути забруднення або псування земель, (ст. 239 КК), забруднення поверхневих чи підземних вод, водоносних горизонтів, джерел питних та лікувальних вод (ст. 242 КК), забруднення моря (ст. 243 КК).

Звіт Escoreneur 2019-го року запропонував шість базових рекомендацій для стимулювання впровадження циркулярної економіки, які можуть бути враховані й в українському законодавстві: 1) Впровадження політики зелених державних закупівель; 2) Створення «циркулярних хабів» з обміну інформацією та надання підтримки на засадах державно-приватного партнерства; 3) Створення національної дорожньої карти циркулярної економіки, що має встановити конкретні цілі та орієнтовні строки їх досягнення; 4) Удосконалення та розширення системи EPR (розширеної відповідальності виробника) шляхом додавання до ринкової вартості товару всіх екологічних витрат, пов'язаних із його життєвим циклом; 5) Запровадження диференціації ПДВ із низькими ставками податку на ремонтні послуги, перепродані товари та деякі інші операції; 6) Створення «зеленого курсу» для переходу оподаткування з робочої сили на ресурси.¹

Опитування європейської громадськості (58.3% респондентів – представники бізнесу; 15.24% – неурядові організа-

¹ Circular Economy Update. Overview of Circular Economy in Europe. Escoreneur.eu. Report 2019. P. 105–110.

ції; 7.8% – громадяни ЄС; 4.8% – екологічні організації) демонструє, що, на думку опитаних, найбільш дієвими засобами розвитку циркулярної економіки є: 1) Вимірювання прогресу шляхом оцінки досягнення конкретних цілей; 2) Економічне заохочення МСП (зокрема шляхом державних закупівель) та спрощення регуляторних перешкод; 3) Використання принципів екодизайну до всіх екологічно важливих секторів; 4) Підвищення ролі ремонту та повторного використання продукції; 5) Полегшення доступу до екологічної інформації (наприклад, обов'язкове маркування).¹

Таким чином, можна зробити висновок, що одними з найпопулярніших заходів стимулювання циркулярної економіки є створення чітких планів з конкретними цілями, а також надання підтримки бізнесу, що реалізовує принципи циркулярної економіки. Разом з цим такі заходи стимулювання, як підвищення екологічних податків або цін на викопне паливо, сприймаються громадськістю більш негативно.

Впровадження політики зелених державних закупівель також має користуватися підвищеною увагою, оскільки може зіграти значну роль на шляху переходу до циркулярної економіки. В ЄС державні закупівлі складають майже 20% від усього ВВП. У зв'язку з цим чимало європейських дослідників наголошують на важливості «зелених закупівель». Так Chris Backes зазначає, що було б цінним сигналом зобов'язати органи держав-членів ЄС враховувати у своїх закупівлях екологічні аспекти, включаючи енергоефективність та ефективне використання сировини (матеріалів). Наприклад, на підставі Директиви 2009/33/ЄС може бути встановлена кіль-

¹ Summary of the responses to the Roadmap. 2020. Короткий зміст доповідей на дорожню карту.

кість вторинних матеріалів, що використовуються у виробництві автомобілів, які будуть придбані державними органами. Така політика могла б сприяти поширенню більш екологічних автомобілів на ринку¹.

Питання зелених закупівель є актуальним й для України, оскільки державні органи можуть зробити важливий внесок у розвиток сталого споживання та зеленого виробництва, надаючи реальні стимули для розробки екологічно чистих технологій та продуктів. Станом на 2020-й рік в реалізації перебували 26 пілотних закупівель із застосуванням спеціальних вимог до захисту довкілля та посиленням на екологічні стандарти і маркування.²

Увагою не можна оминати й екодизайн, оскільки він визначає вимоги, у відповідності до яких має проектуватися певний вироб. Дані вимоги можуть одночасно виступати критеріями оцінки при обранні найкращих кандидатів для зелених закупівель. Якщо початково під екодизайном розуміли енергоефективність певного продукту, то наразі він включає вимоги щодо ремонтоздатності, довговічності, здатності до модернізації, можливості повторного використання,

¹ Backes Chris. Law for a Circular Economy. 2017. P. 61–65. URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwjCrIlanqa3uAhVMtIsKHx1iBmcQFjAAegQIAhAC&url=https%3A%2F%2Fwww.uu.nl%2Fsites%2Fdefault%2Ffiles%2Frgl-ucowsl-backes-law_for_a_circular_economy.pdf&usg=AOvVaw3POS5GvaS6619qnPyKs2vy.

² Циркулярна економіка і торгівля: теоретико-прикладний аспект. Наукова робота з галузі «Економіка природокористування і охорони навколишнього середовища». С. 31. URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwic_o7aqa3uAhVoxIsKHRt9A40QFjAAegQIAhAC&url=http%3A%2F%2Fwww.kdu.edu.ua%2FDocuments%2FKSNR_economica_2020%2Fw1.pdf&usg=AOvVaw0oE6D-NPyJMs6yQNZ5Gtk.

можливості ідентифікації матеріалів та речовин, що входять до складу.¹

На підставі проведеного дослідження зазначимо про необхідність впровадження в національне законодавство України положень відповідно до європейських стандартів. Зокрема, йдеться про вдосконалення системи управління відходами, визначення правових, організаційних, економічних засад та механізмів контролю для забезпечення всебічного захисту здоров'я людей та довкілля шляхом впровадження заходів для запобігання або зменшення утворення відходів, зниження негативних наслідків від управління відходами, сприяння підготовці їх до повторного використання і відновленню як вторинної сировини та енергетичних ресурсів.

2.3. Публічні послуги органів місцевого самоврядування суб'єктам господарювання: проблеми правового регулювання в контексті реформи децентралізації та системи надання адміністративних послуг

Децентралізація публічної влади та формування системи спроможного місцевого самоврядування є характерними для сучасних держав із ліберально-демократичним політичним режимом. Такий підхід до організації публічної влади, визна-

¹ Hughes Richard. The EU Circular Economy Package – Life Cycle Thinking to Life Cycle Law? 2017. URL: <https://www.google.com/url?sa=t&rc=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwjW-bCtqq3uAhXP-yoKHaFVA2cQFjAAe gQIARAC&url=https%3A%2F%2Fwww.sciencedirect.com%2Fscience%2Farticle%2Fpii%2FS2212827116314317&usg=AOvVaw2YReg0bYnPw4sDPk3ilscO>.